

Братислав Иванов

История на Япония

日本史

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	9
ЗЕМЯТА И ХОРАТА	11
Територия и население	11
Климат и природа	13
Административно деление	15
Японците	21
МИТОЛОГИЯ И ИСТОРИЯ	29
Митът за началото	29
Летоброене и периодизация	32
ПРАИСТОРИЯ	39
Джъомон	39
Яйой	44
Кофун	50
СТАРА ИСТОРИЯ	57
Провинциите на Стара Япония	58
Асука	61
Нара	73
Хейан	91
КАМАКУРА	111
Японското средновековие	111
Шьогунатът	112
Регентството Ходжьо	116
Монголските нашествия	119
Залезът на шьогуната	123
Религия	124
Литература	133
Изкуството на амидизма	136

УПРАВЛЕНИЕТО КЕНМУ.....	139
МУРОМАЧИ	143
Шьогунатът	143
Смутове и въстания.....	146
Икономически живот	148
Религия.....	149
Дзен изкуството	151
АДЗУЧИ-МОМОЯМА	163
Ода Нобунага.....	163
Тойотоми Хидейоши	165
ЕДО	169
Структурата на бакуфу.....	169
Легитимирането на властта.....	174
Императорът и шьогунът	178
Изолирането от Европа.....	180
Системна криза	185
Крайт на шьогуната	187
Градове и замъци	189
Пътища и транспорт.....	193
Съсловията.....	196
Феноменът едокко	205
Естетиката ики	208
Образование	211
Кокугаку.....	212
Религия.....	213
Хайку.....	217
Кабуки	219
Бунраку.....	222
Укийо-е.....	224
МЕЙДЖИ.....	231
Характер на промените	231
Рестаурацията.....	232
Граждански войни и бунтове.....	233
Административни реформи	236
Образованието	239
Укрепване на периферията.....	241

Японски дух, западни знания	243
Идентичност и уникалност	245
Икономически реформи	247
Конституция и парламент	251
Войните	253
Манджурия и Карафута	260
Краят на една епоха	261
Религия	262
Тайшьо	265
Първият партиен кабинет	265
Япония в Първата световна война	267
Разнопосочни тенденции	270
Шьова	271
По пътя на милитаризма	273
Тихоокеанската война	279
Поражение и окупация	281
Демократични промени	286
Конституцията	288
Социално-икономически реформи	293
Обратен курс и съюз със САЩ	295
ЛДП и външната политика	297
Икономика	302
Нихонджинрон	306
Хейсей	307
Политическо развитие	307
Външна политика	311
Икономика	312
Актуална политика	313
Масова култура	316
БИБЛИОГРАФИЯ	319

Предговор

От няколко години учениците, изучаващи японски език в 18-то средно училище „Уилям Гладстон“, имат възможност в рамките на свободно избираемата подготовка да се запознаят с основите на японската история и култура. Предлаганата книга е замислена като учебник за тази подготовка и искрено се надявам, че тя ще помогне за по-добро разбиране на културния контекст, в който се осъществява езиковата комуникация.

Разбира се, книгата е ориентирана в не по-малка степен и към всички читатели, които проявяват интерес към историята и културата на японския народ. Очакванията ми са тя да запълни поне отчасти недостига на подходяща литература на български език, а също и да помогне за преодоляване на някои митове за японската история, които са обект на преразглеждане през последните две десетилетия.

Показателен за това е т.нар. Меморандум Танака – фалшификат, който почти до края на XX в. се представя в руската и западната японистика като доказателство, че през 1927 г. пред японския император е докладван план за широкомащабна военна експанзия (вж. напр. История 1988, 333).

В теоретичен аспект книгата се основава на изследванията на учениците от френската историческа школа „Анали“. Между техните разбирания съществуват известни различия, които обаче не засягат основната теза, че манталитетът на народа е основа на общественото развитие. Ето защо собствено историческият текст на книгата се предхожда от кратък увод в особеностите на японския манталитет, изложен в главата „Японците“.

Смята се, че замяната на историята-разказ с историята-проблем е обединяващата идея на учениците от „Анали“. Разбира се, това твърдение не бива да се приема буквално, тъй като историята-проблем също е разказ, но разказ, който би трябвало да представя максимално обективна картина на фактите, събитията и процесите. От друга страна, както е добре известно, всеки разказ съдържа елементи на субективен подбор и интерпретация на фактите.

Ако отнесем към историята метафората на Жан-Франсоа Лиотар (2002) за културата като музей, бихме могли да кажем, че всеки автор включва в своята историческа експозиция различни експонати. Достатъчно е да сравним как в руската и американската историография се представят едни и същи събития от японската история, за да се убедим в това.

В структурно отношение книгата се основава на традиционната периодизация, която позволява читателите да се ориентират по-лесно в хронологията на събитията и да си изградят мислена схема за тяхната последователност. Тъй като обаче някои тенденции не се вменят в границите само на един период, този принцип на отделни места е нарушаван, за да се покаже цялостното развитие на съответната тенденция.

Проблемите на транскрипцията не са тема на тази книга и тук ще споделя само някои основни принципи, които обаче не са общоприети: меките японски съгласни /ж, ч, ш/ се предават с буквите **я**, **ю** пред /а, у/ и с **ъ** пред /о/; дългите гласни и двойните съгласни обикновено не се предават, но този принцип е нарушен при въвеждането на някои имена и основни термини; когато морфемната граница минава между /й/ и /а/, както е в названието *Хейан*, се пише **йа**, а не **я**; японската съгласна /н'/, която е винаги твърда, се предава чрез апостроф, както е в заглавието на антологията *Ман'юишю*.

За да не се влиза в ненужни дискусии, основните термини и географските названия в тази книга са представени и чрез международно призната система за транскрипция, основана на латиницата. В нея дългите гласни например се предават чрез чертица над буквата за съответната кратка гласна.

Използването на апробирана транскрипция, основана на латиницата, ще улесни намирането на съответния термин в интернет или в западноевропейските изследвания по японистика.

При японските имена е спазено правилото фамилията да предхожда собственото име. Минамото но Йоритомо например означава *Йоритомо от рода Минамото*, но когато въпросната историческа личност е назована само с едно име, обикновено се използва личното, т.е. Йоритомо в нашия случай (вж. напр. History, 2012: 89). В писмения език частицата *но* обикновено не се отразява графично. Японските императори нямат фамилни имена. Знаменитите японски поети и художници са известни с псевдонимите си – Мацуо **Башьо**, Кобаяши **Исса**. Словоредно тези псевдоними заемат местата на личните имена.

ЗЕМЯТА И ХОРАТА

ТЕРИТОРИЯ И НАСЕЛЕНИЕ

Япония е разположена на архипелаг от четири големи и няколко хиляди малки острова, които се простират на около 3000 км от североизток на югозапад. Четирите големи острова – Хокайдо, Хоншю, Шикоку и Кюшю – образуват дъга, обърната с изпъкналата си част към Тихия океан.

Японският архипелаг

Територията на страната е 377 873 кв. км, като обработваемата земя е около 13%. На тихоокеанското крайбрежие на остров Хоншю се намира равнината Канто, в която е разположена столицата Токио. Най-високата

планина е Фуджисан (3776 м), най-дългата река – Шинаногава (367 км), а най-голямото езеро – Бива (672 кв. км).

Хокайдо на север граничи с Охотско море, а Кюшю на юг – с Източнокитайско море. Южно от Кюшю, дълбоко в акваторията на Източнокитайско море, се простира архипелагът Нансей, включващ и остров Окинава.

Северните територии. Заради териториалния спор, свързан с т.нар. северни територии, Русия и Япония все още не са подписали мирен договор след края на Втората световна война. По-конкретно, спорът е за териториалния суверенитет над островите Кунашир (яп. *Кунашири*), Итуруп (яп. *Еторофу*), Шикотан и островната група Хабомай. Японците обединяват четирите острова под названието *северни територии* (*horrō gyōdo*).

Островите Сенкаку. Островите Сенкаку са разположени в акваторията на Източнокитайско море, североизточно от Тайван. В съответствие с мирния договор от Сан Франциско Япония се отказва от правата си над Тайван и Пескадорските острови, но не и над островите Сенкаку. До 1971 г., когато са върнати на Япония, Окинава и Сенкаку са под юрисдикцията на САЩ. Едва след като САЩ ги връщат на Япония, Тайван и Китай изразяват претенции за островите Сенкаку.

Островите Такешима. Островите Такешима, известни и под названието *скалите Лианкур* (*Liancourt Rocks*), представляват миниархипелаг от 33 скалисти островчета, две от които са относително по-големи. Официалната японска позиция е, че в светлината на историческите факти и въз основа на международното право Такешима е неделима част от Япония.

НАСЕЛЕНИЕ

Според статистическите данни, публикувани на 26 март 2014 г., основната част от населението на Япония се самоопределя като принадлежаща към етническата група *ямато*, а малцинствата са представени от коренното население на островите Рюкю и от народа айну, обитаващ северния остров Хокайдо. Не са посочени данни за относителния дял на отделните етнически групи, но от други публикации може да се предположи, че общият брой на двете малцинства не надхвърля 2,5% от населението на страната. По данни за 2015 г. населението на Япония е 127 110 000 души.

Един от основните проблеми пред правителството на сегашния премиер Абе Шиндзо е свързан с намаляващата раждаемост, общото застаряване на населението и намаляването на населението в трудоспособна възраст.

Климат и природа

Основна характеристика на японския климат са ясно изразените температурни промени през четирите сезона. От север на юг Япония обхваща диапазон от около 25 градуса географска ширина, който през зимата се влияе от сезонните ветрове от Сибир, а през лятото – от тихоокеанските сезонни ветрове. Япония се характеризира с четири климатични пояса. Хокайдо е със субарктичен климат; тихоокеанската част на Япония, която се простира от региона на Тохоку в северната част на Хоншю до остров Кюшю, принадлежи към умерения климатичен пояс; крайбрежието на Японско море е с влажен климат с повече валежи от дъжд и сняг, дължащи се на сезонните ветрове, които носят студ и влага от континента и се спират от Японските Алпи, разположени в централната част на Хоншю; Югозападна Япония и островите в префектура Окинава принадлежат към субтропичния климатичен пояс.

Съществено влияние върху климата на Японския архипелаг оказва топлото течение *Курошио*, което пренася тропически води чак до полярния регион. Близко до южния остров Кюшю течението се разделя на две, като главното разклонение преминава в Тихи океан. Второстепенното разклонение, известно като *Цушимско течение*, се отправя към Корейския пролив, навлиза в Японско море и в района на остров Садо се разделя на две, като дясното разклонение през пролива Цугару (Сангарския пролив) навлиза в Тихи океан, където се среща със студеното течение *Ояшио* и под негово въздействие се връща обратно. Лявото разклонение продължава край остров Хокайдо, преминава през пролива Лаперуз в Охотско море, след което покрай Курилската островна верига се отправя на север.

Флора. Растителните видове се разпределят в следните пет климатични зони, всяка от които се намира в умерения пояс на Източна Азия: (1) субтропична зона, включваща островите Рюкю и Огасавара; (2) топла температурна зона, характеризираща се с вечнозелени широколистни гори, която обхваща по-голямата част от Южен Хоншю, Шикоку и Кюшю; (3) зона с прохладна температура, за която са характерни широколистните гори и която обхваща централната и северната част на Хоншю и югоизточната част на Хокайдо – японският бук и други широколистни дървета са често срещани тук; (4) субалпийска зона, която включва централната и северната част на Хокайдо; (5) алпийската зона в планините на Централен Хоншю и централната част на Хокайдо, която се характеризира с растения от алпийски тип.

Фауна. В Япония се срещат 270 вида млекопитаещи, 800 вида птици и 110 вида влечуги. Подобно на растителното многообразие, което се обуславя от различните климатични условия от север на юг, по същия начин японските острови се обитават и от различни животински видове в зависимост от контрастите в климата. Срещат се тропически животни, характерни за Югоизточна Азия, животни, които се срещат в умерената зона на Корея и Китай, и животински видове, обичайни за субарктичната зона на Сибир.

Вулкани и земетресения. С изключение на Шикоку японските острови са част от системата на Тихоокеанския огнен пръстен, с което се обясняват множеството вулкани, някои от които са се активизирали след голямото земетресение през 2011 г. Освен това остров Хоншю е под въздействието на три тектонски плочи – Евразийската, Тихоокеанската и Филипинската. На около 150 километра югозападно от Токио се намира гигантски разлом, наречен Фоса магна. Заради геологичната нестабилност на архипелага земетресенията с магнитуд между четвърта и шеста степен по Рихтер се смятат за нещо обичайно. Често земетресенията се придружават от цунами.

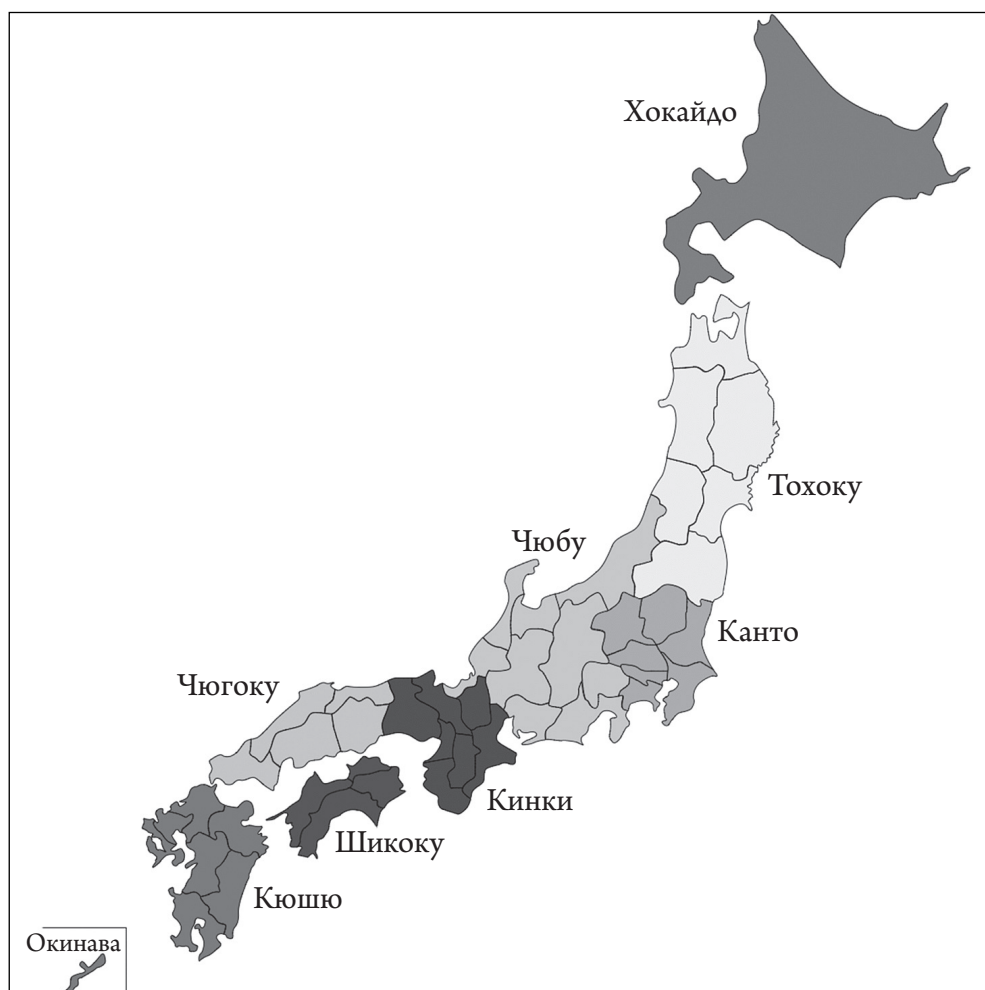

Големият разлом (Фосса магна)

АДМИНИСТРАТИВНО ДЕЛЕНИЕ

В административно отношение Япония се дели на осем региона (*чихо/chihō*) и 47 префектури. Префектурите включват град Токио със статут на столична префектура (*то/to*), остров Хокайдо, който е отделна административна единица (*до/dō*), две градски префектури (*фу/fu*) – Осака и Киото, и 43 собствено префектури (*кен/ken*).

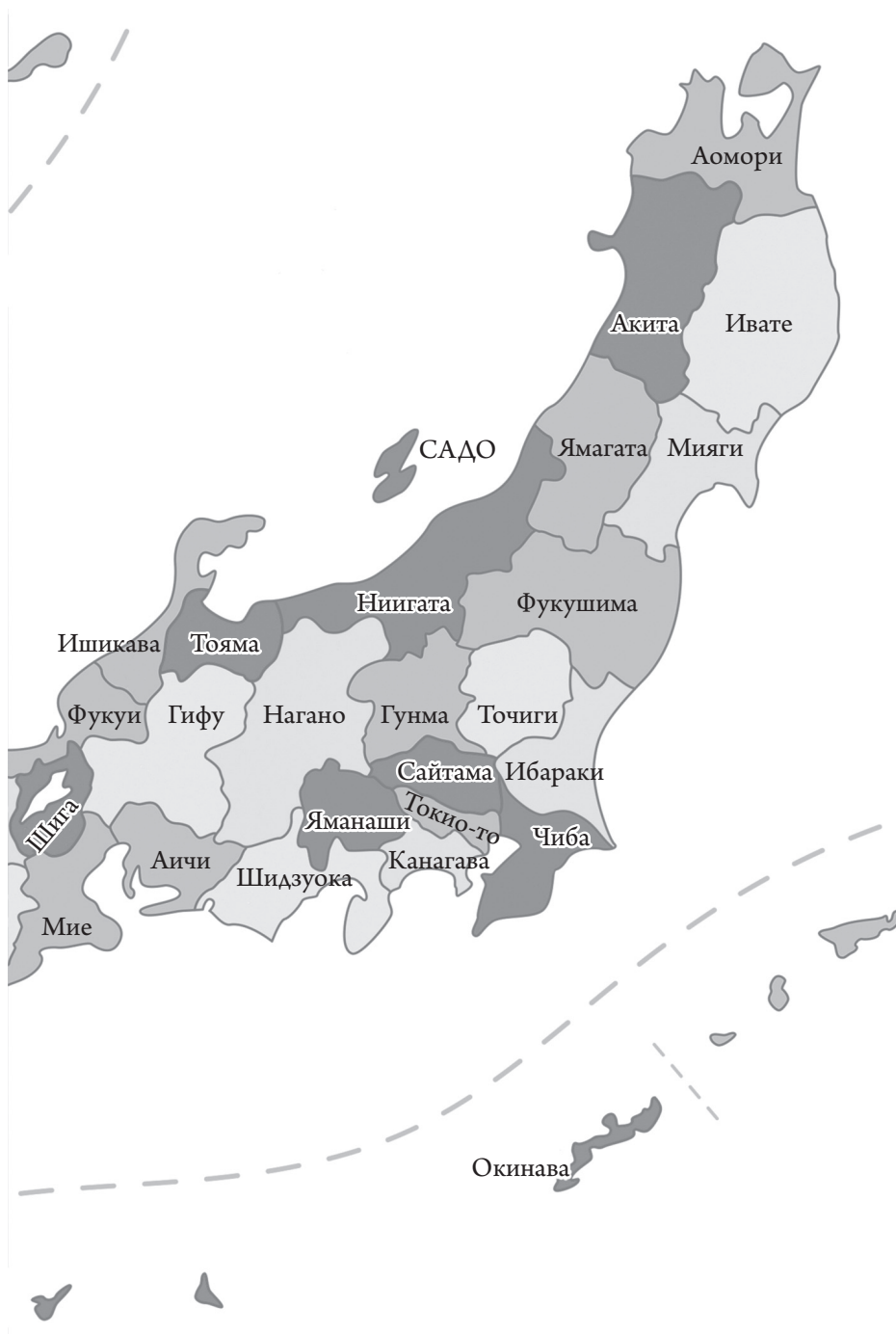
Осемте региона са Хокайдо/Hokkaidō, Тохоку/Tōhoku, Канто/Kantō, Чюбу/Chūbu, Кинки/Kinki, Чюгоку/Chūgoku, Кюшю/Kyūshū, и Шикоку/Shikoku. Окинава е префектура от региона Кюшю.

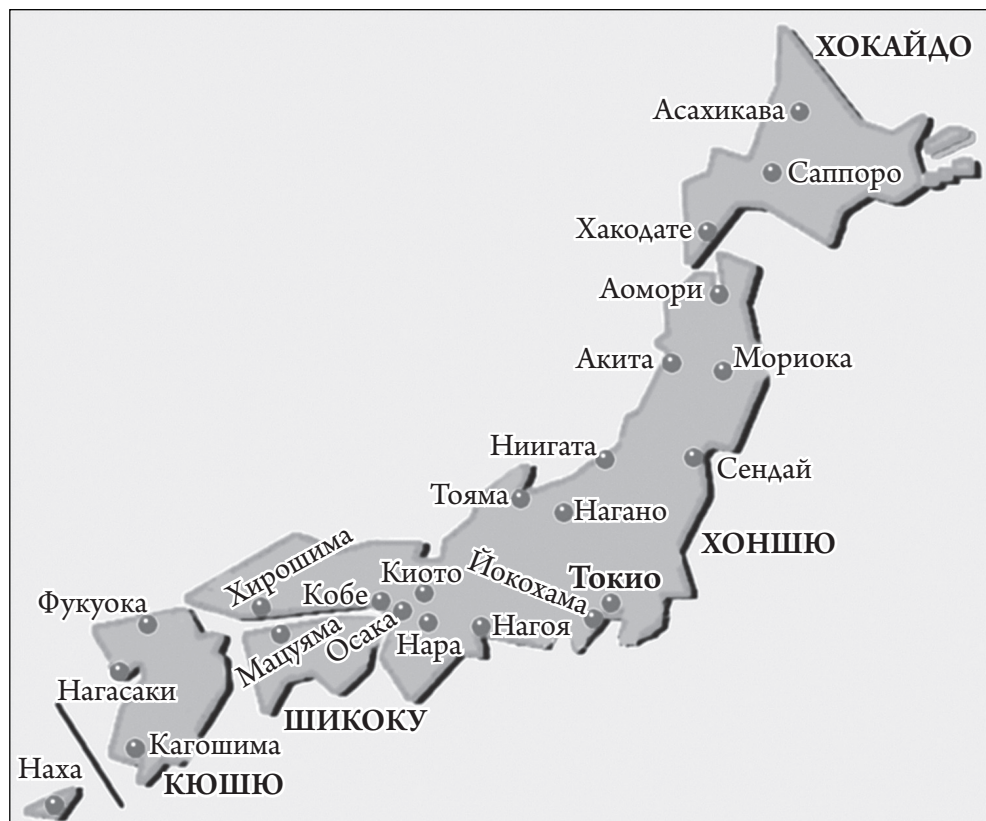
Региони

Префектури – Югозападен Хонсю и трите големи острова

Префектури – Североизточен Хоншю и остров Окинава

По-известни градове

КРАТКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА РЕГИОНИТЕ

Хокайдо. Остров *Хокайдо* е префектура със статут на самостоятелен регион. Силно развити са животновъдството и риболовът, а също и дърводобивът. В централната част на острова има много планини, а почти цялата крайбрежна част е равнинна. По обща площ е на второ място след Хоншю.

Между Хокайдо и Хоншю минава проливът Цугару (Сангарският пролив). От 1988 г. двата острова са свързани с железопътния тунел *Сейкан*, чиято подводна част е дълга 23,3 километра.

Тохоку. Регионът Тохоку е разположен в североизточната част на Хоншю. Развити са селското стопанство и горската промишленост. Земетресението от 2011 г., последвалото го цунами и причинената от него техногенна катастрофа се отразяват крайно неблагоприятно както върху региона, така и върху страната като цяло.

Канто. Названието на региона в буквален превод означава *източно от заставата* и ни препраща към феодална Япония, когато столица на страната е бил град Киото, като на изходите от града е имало застави. Едноименната равнина е най-голямата в Япония и в нея е разположена столицата Токио. Силно развити са тежкото машиностроене, електротехническата и електронна индустрия.

Чюбу. Регионът Чюбу, както личи и от названието му, е разположен в централната част на остров Хоншю. В него се намира префектура Ниигата, която е един от най-големите производители на ориз и саке в страната.

Към Хокурику, който е субрегион на Чюбу, обикновено се отнасят префектурите Тояма, Ишикава и Фукуи, но някои автори включват тук и префектура Ниигата.

Хокурику е разположен по крайбрежието на Японско море в западната част на Централен Хоншю, между 36–37° северна ширина. Това е районът с най-много снеговалежи в Япония. Те се дължат на въздушните маси от Сибир, които създават зона с висока влажност над Японско море.

За живота в Хокурику се разказва в книгата на Судзуки Бокуши *Снежни истории за Северна Ецу* (Hokuetsu serri), публикувана през 1837 г. В наше време на този район е посветена книгата *Снежната страна* (Yukiguni) на носителя на Нобелова награда за литература Кавабата Ясунари.

В района са развити химическата индустрия, тежкото машиностроене, текстилът, земеделието и риболовът.

Кинки. Названието на региона в буквален превод означава *близо до императорския дворец* и е свързано с времето, когато столица на страната е бил град Киото. Понякога регионът се среща и под името *Кансай*, т.е. западно от някогашната заставка *Осака но секи*. Това е била първата заставка по пътя от столицата Киото на изток и последната за тези, които се завръщали в столицата. Край нея съчинявал песните си слепият поет от Х в. Семимару.

Кинки е един от най-развитите индустриални региони в Япония. Богат е на исторически паметници, а в днешно време една от забележителностите му е международното летище, построено на изкуствен остров в залива Осака.

Чюгоку. Регионът Чюгоку е разположен в западната част на остров Хоншю. Граничи с Японско и с Вътрешно японско море.

Има каменовъглени мини, находища на мед, уран, молибден и калай. Развита металургия, химическа, дървообработваща и машиностроителна

индустрия. Повечето промишлени предприятия са разположени по крайбрежието на Вътрешно японско море (Setonaikai).

Близко до Хирошима, която е главен град на региона, се намира остров Миядзима – едно от трите най-красиви места в Япония. Другите две са Аmanoхашидате и Мацушима.

Шикоку. Името на острова, който е и отделен регион, в буквален превод означава *четири провинции*. Шикоку и Хонсю са съединени с автомагистрала, включваща висящия мост *Акаши кайкьо*, построен през 1998 г. Това е най-дългият висящ мост в света.

Шикоку е родното място на големия японски поет Масаока Шики, често наричан четвъртият класик, нареждащ се след Башьо, Исса и Бусон. Там е работил известно време като учител по английски език и писателят Нацуме Сосеки. Впечатленията си от този период е отразил в романа си *Ботчан/ Botchan*, преведен на български език със заглавие „Момчето“.

Кюсю. Регионът Кюсю включва едноименния остров и префектура Окинава. В превод името на острова означава *деветте провинции*.

На Кюсю е образувана най-ранната японска протодържава, за която се съобщава в китайски хроники, а благодарение на географското положение на острова неговото население първо е изпитвало влиянието на новите идеи от континента. В района на Хаката японската армия води решаващите битки с монголските нашественици през 1274 и 1281 г.

В западната част на острова се намира град Нагасаки, разположен край едноименния залив. Това е градът с най-голямата християнска общност в Япония. Пристанището на Нагасаки често се нарича *прозорец към света*, тъй като през периода на т.нар. затворена страна през него се е осъществявала връзката на Япония с останалия свят.

Окинава – най-южната японска префектура – влиза в региона Кюсю. Окинава се състои от около 160 малки острова, но основната част от населението, което по данни от март 2012 г. е 1 406 260 души, живее на остров Окинава. Там е разположен и град Наха, административен център на префектурата. Островите Сенкаку, за които претендира Китай, също са част от префектура Окинава.

В края на Втората световна война на острова се водят най-тежките сухопътни сражения на японска територия. Десетки хиляди японци се самоубиват, за да избегнат позора на поражението. Общият брой на японците, загинали в сраженията, надхвърля 200 хил. души.

ЯПОНЦИТЕ

ЕТНОЦЕНТРИЗЪМ И КУЛТУРЕН РЕЛАТИВИЗЪМ

Етноцентризмът е основната преграда по пътя към разбирането на другите култури. Под етноцентризм тук се разбира тенденцията светът – в случая Япония – да се възприема през собствения културен филтър (Matsumoto and Juang, 2012: 401). При това всички характеристики на чуждата култура, които този филтър отхвърля, се разглеждат като недостатъци на чуждата и доказателства за предимствата на собствената култура.

Типичен пример за етноцентричен подход към чуждите култури е т.нар. ориентализъм. С този термин се означава системата от стереотипи, чрез които Западът – Европа и/или Северна Америка – възприема Изтока като културно и историческо (Orient), а не като географско понятие (East).

През 1957 г. Жан-Пиер Вернан изразява надежда, че досегът с велики и различни по дух от нашата цивилизации като Индия и Китай разчупва рамките на традиционния хуманизъм. Западът вече не е в състояние да разглежда своята мисъл като мисълта изобищо (Вернан, 1998: 172).

Днес, повече от половин век по-късно, можем да кажем, че увереността на Запада в „монопола му върху Разума“ (изразът е на Жан-Пиер Вернан) едва ли е разколебана. Ето например какво пише С. Герджиков (2003):

Рационалното мислене и действие като решаване на проблеми с опит и творчество не е обща форма на човешките култури и качество на човешката природа, а само западна културна форма.

Още по-откровен е А. Куланов (2011), според когото японците не измислят нищо, а само правят неща, вече измислени от другите. Повод за това изказване е недоволството на Куланов от резултатите на социологическо допитване, в което повечето участници изразяват възхищение от японския ум. Сред чужденците, „прозрели“ истинската същност на японците, Куланов споменава на първо място белгийската писателка Амели Нотомб заради нейния автобиографичен роман *Изумление и трепет* (Amélie Nothomb, „Stupeur et tremblement“), публикуван през 1999 г.

Сюжетът на романа не се отличава с особена сложност – Амели, млада и красива европейка, родена в Япония, след години осъществява мечтата си да се завърне в страната на своето детство и да работи в японска компания.

Владееща отлично японски език, Амели се опитва да бъде максимално полезна на компанията, но среща дълбоко неразбиране и постоянно търпи

унижения. Въпреки това тя успява да запази достойнството си и напуска компанията едва след като изтича трудовият ѝ договор.

На базата на книгата Ален Корно създава през 2003 г. филм със същото заглавие, в който ролята на главната героиня се изпълнява от актрисата Силви Тестюд. Смята се, че и книгата, и филмът имат изключително голяма културна стойност.

На пръв поглед нещата като че ли изглеждат такива, каквито иска да ни ги представи Амели Нотомб. Проблемът обаче е в това, че още от първия си работен ден нейната героиня последователно и дори в известна степен преднамерено нарушава всички възможни правила, на които се основава японската корпоративна етика. Ако се опитаме да погледнем ситуацията от японската страна, ще видим една капризна, разглезена и егоцентрична европейка, която създава проблем след проблем, не приема никакви забележки, не спазва йерархията и не се извинява за грешките си.

Пак през 2003 г. се появи и филмът *Изгубени в превода* (Lost in Translation) на американската режисьорка София Копола. Създателите на филма като че ли намират неизчерпаем източник на хумор в това, че японците говорят на японски, а американците не ги разбират. Като особено забавно е представено наблюдението, че когато японците се опитват да кажат нещо на английски, не могат да произнесат звука /l/. Зад непретенциозния хумор обаче София Копола успява да ни покаже среща на две култури, между които няма сблъсък, но няма и допирни точки. Всяка от тях сякаш съществува сама за себе си.

Темата за различното мислене на японците и европейците се появява за пръв път в началото на XX в. Повдига я Х. Дюмолар, един от европейските преподаватели, поканени от японското правителство да подпомогнат реформирането на образователната система. Дюмолар обръща внимание, че японците се ръководят от своя логика и правят изводи, които често са неразбираеми за европейците. Причините за това той вижда в межкултурните различия, засягащи митологията, религията, политическата и социалната еволюция (Dumolard, 1903).

Четири десетилетия след Дюмолар излиза знаменитата книга на Рут Бенедикт *Хризантема и меч* (Benedict, 1946), която бележи началото на нова епоха в изследванията на японската култура. На стр. 13 в книгата е казано следното:

Един от нерешените въпроси на двайсетото столетие е, че ние все още имаме смътна и предвзета представа не само за това кое именно прави

Япония страна на японците, но също и за това кое прави Съединените щати страна на американците, Франция – страна на французите, а Русия – страна на руснаците. Недостигът на тези знания пречи на всяка от страните да разбере останалите.

Проблемът за особеностите на японската култура не може да се разглежда извън контекста на такива основни фактори, каквито са: островният характер на страната, предполагащ относителната затвореност за външни влияния; разбирането за единство между човека и природата, характерно както за шинтоизма, така и за будизма; ясно изразената вертикална структура на обществото; синкретичният характер на религиозния живот.

РЕЛИГИОЗНО-ЕТИЧНИЯТ СИНКРЕТИЗЪМ

Религиозният синкретизъм, изразяващ се в многовековния стремеж на японците към хармонизиране на отношенията между шинтоизма, будизма и идеите на конфуцианството, предопределя и синкретизма на духовния живот като цяло.

Като Генчи (1873–1965), основоположник на сравнителното религиознание в Япония, разделя религиите на два основни типа – теократични и теантропични. Към теократичните той отнася юдаизма, християнското и исляма, а към теантропичните – будизма, даоизма, шинтоизма и някои други. Най-общо казано, теократичните религии са богоцентрични и в тях Творецът и Творението са разделени, докато в теантропичните религии, които са богочовешки, Творецът или се проявява в Творението, или се слива с него.

Школата за национална наука (Kokugakuha) учи, че на природните закони са подвластни не само хората, но и божествата, че хората и божествата са свързани в неразривно богочовешко единство.

Уникалната особеност на японската цивилизация е в това, че тя не е антропоцентрична, а космоцентрична. Базова ценност в нея не е човекът сам по себе си, а универсума и единството на човека с него (Стрельцов, 2013).

Влиянието на религиозния синкретизъм върху формирането на японския менталитет е несъмнено, но не бива да се пренебрегва и обстоятелството, че шинтоизмът се развива самостоятелно поне няколко столетия, преди да изпита влиянието на даоизма, конфуцианството и будизма. За японците шинто е възплъщение на естествения и хармоничен ред, съществуващ от незапомнени времена – ред, към който неотклонно трябва да се придържа всеки, роден в тази страна. Именно шинтоизмът е основата на японския ду-

ховен живот, той обуславя адекватността и устойчивостта на моралните установки (Сосновская, 2006). От гледна точка на шинтоизма добродетелният човек с достойно поведение и чиста душа сам по себе си е божество (*kami*). Воините, отдали живота си за императора и родината, също са ками.

На базата на шинтоизма е формиран и традиционният модел на хронотопа – митико-религиозните представи за времето и пространството, – зададени са основните ценностни ориентири за истина, добро и красота. Въпреки споровете за собствено японските етически категории, породени от синкретичността на самата култура, никой не оспорва японския произход на категориите *истинност* (*makoto*) и *правилност* (*tadashisa*).

Думата *макото* в буквален превод означава *искреност, истина* и отразява шинтоистките представи, че думите имат своя душа (*tama*). Думите са също така реални, както нещата и събитията, а в тяхната звукова форма се крие духовна сила (*kotodama*), която може да влияе върху хода на събитията и да променя съдбите на хората. Същността на *макото* е в хармонията между думите и делата.

Едва ли ще бъде пресилено да се каже, че конфуцианството изпълнява ролята на основен поведенчески регулатор в японското общество. Някои от идеите на Конфуций се сливат с изконните шинтоистки концепции и се превръщат в морални императиви. Такива императиви са почитта към предците и лоялността към императора.

Ето какво казва Конфуций за синовната почит:

Докато родителите ти са живи, служи им според ритуала, умрат ли – погребви ги според ритуала. Жертвоприношенията за тях също извършвай според ритуала (II, 5).

Б. Еърхарт (1996: 545) пише, че японското семейство включва не само живите си членове, но и мъртвите предци, и още неродените потомци. Живите се отнасят към предците с искрено благочестие, а те пък даряват потомците с живот и благодат.

Целият свят на японците е населен с ками, които присъстват в растенията и животните, в природните обекти и природните явления, в помислите и действията. Тъй като на ками са присъщи всички човешки емоции, японците се придържат към моралните принципи не толкова от страх, че боговете ще ги накажат, колкото от опасение, че ще нарушат хармонията със заобикалящия ги свят. Всичко съществуващо е одухотворено, всичко е обединено в единен космос. Човек е във всичко и всичко е в човека.

Върху представата за всеобщата одухотвореност и взаимообвързаност се формира и разработената в началото на XIX в. от представители на школата *Мито* концепция *кокутай* – термин, който тук е преведен като *държавен организъм*. Същността на *кокутай* е в идеята за обединяването в единен жив организъм на ками, императора като жив бог, самите японци и родените от Идзанаги и Идзанами японски острови.

Будизмът внася в японската култура идеята за кармата – това са следствията от помислите, постъпките и деянията, които преминават от съществуване в съществуване. Кармата е въздаване за минали грехове и в този смисъл човек е отговорен не само за личната си съдба, но и за съдбата на следващите поколения.

ГЕОГРАФСКИЯТ ФАКТОР И ГРУПИЗМЪТ

В световен мащаб един от пионерите на изследванията за влиянието на географския фактор върху културата е японският учен Вацуджи Тецууро. През 1935 г. той издава фундаменталния си труд на тази тема *Fūdo ningen-gakuteki kōsatsu*, преведен на английски език през 1961 г. под заглавие *Climate and Culture: A Philosophical Study* (Watsuji, 1961).

Темата за географските условия заема важно място и в школата на бащата на японската етнография Янагита Кунио (1875–1962). Особено внимание се отделя на влиянието, което островният характер на страната (*shimaguni*) оказва върху склонността на японците към изграждане на малки общности – т.нар. групизъм (*shudanshugi*). Привързаността на японците към групата има архетипен характер и се обяснява метафорично с полета на прелетните птици, които се държат заедно, защото отделянето от ятото е равносилно на смърт.

Социалната група (семейството, фирмата и т.н.), към които принадлежи говорещият, се нарича група на отъждествяване или референтна група. Лицата, които принадлежат към групата, се определят като *uchi*, а останалите – като *soto*. Границите на референтната група са динамични, като нейно ядро са семейството и микроколективът в училището, фирмата и т.н. Разширяването на границите може да се представи графично чрез концентрични кръгове, като последният от тях включва всички японци, а извън него са всички не-японци. Чужденците по принцип са *soto* и за тях е изключително трудно, може би дори невъзможно, да бъдат възприети като *uchi*.

Любопитен момент е, че японците, емигрирали от страната, както и техните деца и внуци, се възприемат като *soto*, не по-малко категорично,

отколкото останалите чужденци. В Бразилия, САЩ, Филипините, Перу и в някои други страни живеят около 2,5 милиона японски емигранти, които се наричат обобщено с термина *никкейджин/nikkeijin*. Този термин се употребява и за бивши емигранти, които впоследствие са се завърнали в Япония. Те обикновено живеят в затворени общности и се възприемат повече или по-малко като чужденци.

ФАСАДА И СЪЩНОСТ

Ако има нещо в поведението на японците, което наистина смущава представителите на Запада, това е несъответствието между външните прояви, включително и речеви, наречени *татемае*, и истинските чувства и намерения *хонне*. Съществителното *татемае* е многозначно и преводът му като *фасада* е само един от възможните, а *хонне* в буквален превод означава *истинско звучене*. Значението на израза „хонне о хаку“ е *разкривам истинските си чувства*. Основната причина за това явление е стремежът да се запази хармонията в отношенията, като се избягват всякакви поводи за конфликти.

Стремежът да се запази хармонията в отношенията, да не се урони достойнството на събеседника и да се избегне директната конфронтация са определящи в поведението на японците. Това е причината например японците да заменят директното „не“ с пауза, която в даден контекст се разглежда като специфичен речев акт (Nakane, 2007: 26). Принципът „право куме, та в очи“ е абсолютно чужд на японската култура. Всъщност истинското име на този принцип е бруталност. Могат да изминат години на общуване с японци, без да чуете думата „не“ като израз на директен отказ.

Японците се стремят не само самите те да не изгубят лицето си, но и да не поставят събеседника си в ситуация, в която той да изгуби своето.

ВИСОКИЯТ КОНТЕКСТ НА КУЛТУРАТА

Е. Хол (1976) въвежда категорията *културен контекст*, разглеждана като континуум с високо равнище на единия край и с ниско – на другия. На тази база той формулира тезата си за двата типа култури с оглед на комуникацията – *култури с висок контекст* (high context culture) и *култури с нисък контекст* (low context culture). Казано най-общо, в културите с висок контекст, каквато е японската, комуникацията е наситена с множество социокултурни кодове, които често остават недоразбрани от чужденците. В тези култури се вербализира само част от съобщението, а останалата част се подразбира от невербалните кодове и контекста на ситуацията.